

Väittelyä.

Vielä vähän kantasuomen keskikielen vokaaleista.

Olen suurella mielenkiinnolla ja osittain tyydytyksesenikin lukenut toht. ERKKI ITKOSEN kirjoituksen »Vokaalikombinaatiot ja vartalotyyppit» (Vir. 1948, s. 124—), niin harmaata teoriaa kuin siinä onkin. Uralilaisten kielten alkuhämärään ei tunkeuduta tuollaisella статистиikalla, vaan kunkin yksityiskielen perinpohjaisella koko äännesysteemin käsittävällä historiallisella detaljitutkimuksella, minkä jälkeen synteesit vasta tulevat mahdollisiksi. Ei liene vaikeaa ennustaa, että jokaisesta sukukielestämme tehdään vielä runsaasti uusia etymologioitakin ja ehkä kumoillaan entisiä, kun sanastot joskus seulotaan ja hyvin laiminlyöty merkitysoopin puoli tutkitaan. Sitä ennen on parasta pidättäytyä sellaisista v a r m o i s t a johtopäätöksistä kuin esim. vokaalisoinnun (tai astevaihtelun) iästä on esitetty. Omasta puolestani en ole koskaan uskaltanut väittää v a r m a s t i edes sitä, onko 'vokaalisointu' tahi sanokaamme vaikka ä:n esiintyminen toisessa tavussa ollut kantasuomessa vieras ilmiö. Kohtuudella voidaan vain vaatia todella tyydyttävää selitystä siihen, miten ä liivissä ja eestissä ja osittain vepsässä muuttui a:ksi (vepsässä sitä-paitsi eri murteissa eri tavoin). Näkee aivan selvästi, kuinka ensi tavun vokalismissi on myöhäänkin vaikuttanut vokaalisoinnun syntymiseen (joskus myös j tai palaa-listunut konsonantti), ja jollei muu niin ö:n synty sen osoittaa. Edelleen näemme, että ensi tavun labiaalivokaalikin vaikutti seuraavan tavun vokalismiin (*jalkoi-*,

mutta *musti-* yms.), vaikka regressiivistäkin vaikutusta on havaittavissa (*elä-*, mutta *elanto* yms.). Kodaveren murteesta on löytynyt selvä äännelaki, jonka vaikutuksesta *u:*sta tuli *o* ensi tavun vokaalin vaikutuksesta, ja etelävepsän 'vokaalisoinnun' epäjohtonmukaisuus on niinkään ensi tavun etuvokaalin laadusta riippuva. Ennen kaikkea on muistettava, että tällaiset äänteenmuutokset, samojen edellytysten vuoksi, ovat rinnakkaisesti syntyneet eri murteissa ja kielissä. Niin esim. juuri toisen tavun *ö* setukaisilla, vepsässä ja suomessa. On siis täysi oikeutus edelleen monen arvovaltaisen tutkijan arvelulla, että esim. suomen ja unkarin vokaalisointu on saattanut syntyä rinnakkaisilmionä ja nimenomaan 'progressiivisen palataaliattraktion' vaikutuksesta.

Mielenkiintoista on havaita, että toht. Itkonen tahtoi kieltää tuon oletetun urallilaisen vokaalisoinnun syntyneen progressiivisen assimilaation tietä — se olisi vain ollut alkuperäistä, jo kantakieleen kuuluvaa (kuten Setälälle astevaihtelu oli ikivanhaa 'alkuperäistä' eikä mistään klusiilien heikennyksestä syntynyttä). Pitikö sillä oma teoria pelastettaman? »Häda ajab härja kaevu.»

Oppi 'suomalais-ugrilaisesta taka-*e:*stä', joka toht. Itkosen mielestä kumoutuu (s. 140), on minulle samantekevää, mutta kantasuomalaisesta taka-*e:*stä kannattaa edelleen pitää kiinni, kuten (ehkä varhaiskantasuomalaisesta) taka-*i:*stä. Niiden kvaliteetista ei tarvitse muuta sanoa, kuin että se oli kyllin takainen, koska muuten kävisi liian vaikeaksi selittää suhde *pesä* — *mela* tai *isä* — *kita*. Toht. Itkonen sanoo (s. 130): »Ei auta muu kuin olettaa *i* — *a* kombinaation, josta myös ostjakin muodot ovat johdettavissa, esiintyneen sm.-ugr. kantakielessä puhtaasti etuvokaalisen *i* — *ä* kombinaation rinnalla.» (Harv. minun.) Tuon 'puhtaan etuvokaalin' *i:n* ja *e:n* vastakohtana olisi ollut sellainen takaisempi *i* ja *e*, joka vielä muka on säilyneenä suomen sanoissa *kita* ja *mela*. Toistan yhä: pitäisi edes vähän tutkia, onko suomessa taka- ja etuvokaalisten sanojen *i:ssä* ja *e:ssä* olennaista eroa olemassakaan. Jos on, niin ei se ainakaan ole mitään historiallista laatua, sillä silloin 'puhtaan etuvokaalin' pitäisi ilmetä myös sellaisissa sanoissa kuin *isannoida* tai *kesanto*. Äänneympäristö tietenkin vaikuttaa josakin määrin jokaiseen vokaaliin, mahdollisesti myös *e:*hen ja *i:*hin sanoissa *tulen* ja *sylen*, *tuli* ja *syli*, mutta sehän on foneettinen eikä äännehistoriallinen ilmiö.

Kun toht. Itkosen teoriaa vastustaa se, että vatjassa ja eteläestissä ensi tavun *i:*stä huolimatta voi toisessa tavussa esiintyä taka-*e*¹ (vatj. *iikeä* 'itkeä', *idgen*, setuk. *ikkē* yms.), on hänen saatava tällaiset muodot myöhäsyntyisiksi. Eiköpä vain liehe'turvallisinta ja luonnollisinta Setälän tavoin pitää niitä kantasuomesta periytyvinä, vaikka kaikenlaiset mukautumiset tietenkin ovat olleet mahdollisia.

En siis näe toht. Itkosen kumonneen vanhaa koeteltua teoriaa sellaisen huomattavasti takaisen *e:n* ja *i:n* olemassaolosta, joka kykeni vaikuttamaan vokaalisointuun, vaikka myönnän kernaasti, että hän suurta huolta ja vaivannäköä vaatineilla tutkimuksillaan on arvokkaalla tavalla täydentänyt meille kaikille tarpeellisia tietoja. Rohkeat teoriat mahdollisine harhaiskemineenkin vievät aina eteenpäin tutkimusta, ja liika varmuus haihtuu kokemusten karttuessa.

Lauri Kettunen.